

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2007, C.12, S.1 s.83-94.

1946 ÜNİVERSİTE REFORMU

THE UNIVERSITY REFORM OF 1946

Yrd.Doç.Dr.Dr.Cemal BALTACI*
Yrd.Doç.Dr.Fehmi AKIN**

ÖZET

Üniversiteye özerklik tanıyan 1946 Üniversite Reformu çok partili dizgenin ilk ürünlerinden biridir. 27 yıl yürürlükte kalan yasa, kişilerden çok kurulları ön plana çıkarıyordu. Demokrat Parti'nin yasanın getirdiği özerkliği budamasına tepki olarak 27 Mayıs 1960'tan sonra üniversitelerin özerkliği pekiştirilmiştir. Bugün adı önemle anılan pek çok üniversite bu dönemde açılmıştır.

ABSTRACT

The university reform of 1946 that gifted autonomy for it, was one of the benefits of multi-party system. The law that was in force for 27 years was emphasizing on committees instead persons. Opposing to Democrat Party's degenerated approaches, following 27 May 1960, the autonomy of university was consolidated. Most of today's outstanding universities were founded in this era.

Üniversite, Yasa, Özerklik, Fakülte
University, Law, Autonomy, Faculty

1. GİRİŞ

Üniversite, bilgiyi bir kuşaktan diğerine aktaran, özgür düşünceyle doğrunun arandığı, soru sormanın, tartışma yapmanın öğretildiği, aklın "dogma"ya üstünlüğünün kanıtlandığı, öğretimin yanında bilimsel araştırma işlevi de bulunan yükseköğretim kurumudur.

Üniversite, en ilmi ve en yüksek düzeyde eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma yapan, bilgi üreten ve bilgiyi hiç bir baskı ve sınırlama olmaksızın serbestçe yayma misyonuna sahip özerk bir bilim, eğitim ve kültür kurumudur. Bologna Üniversitesi'nin kuruluşunun 900. yıldönümü nedeniyle

* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

bu üniversitede 18 Eylül 1988 tarihinde 600'e yakın üniversite rektörünün imzaladığı “Avrupa Üniversiteleri Anayasası”nın (Magna Charta Universitatum Europaeorum) 1. maddesinde üniversite şöyle tanımlanmıştır: “Üniversite, fen bilimlerinin ve sosyal bilimler gelişmesini ve eğitim-öğretimini sağlayan, bilimsel araştırmalar yapan, tüzel kişiliğe sahip bir kurumdur”.

Üniversitelerin iki genel erek doğrultusunda hareket ettikleri kabul edilir: Öğretim ve araştırma. Araştırma işlevi öğretim kadar eski değildir. Araştırma işlevi, Von Humboldt’un etkisiyle 19. yüzyılın başlarında Alman üniversitelerine girmiş, 1850'den sonra da dünyadaki bütün üniversiteler tarafından benimsenmiştir (Lauwerys, Variş, Neff, 1971: 91).

1946 Üniversite Reformu, 1933 Reformundan sonra Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ikinci üniversite reformudur. 1933 Reformu ile İstanbul Darülfünunu kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Üniversitenin bilimsel özerkliği korunmakla birlikte yönetsel özerkliği büyük ölçüde sınırlandırılmıştı. Bunun nedenlerinden biri, Darülfünunun özerkliği kötüye kullanmasına duyulan tepkidir. Daha önemli bir neden ise, üniversite reformu başarıya ulaşıncaya değin yetkilerin geçici bir dönem için merkezde toplanmasını sağlamaktır. Nitekim 13 yıl sonra, bu çalışmanın konusu olan 1946 Üniversite Reformu ile üniversiteye özerkliği¹ geri verilmiştir. Bu çalışmada 1946 Üniversite Reformu ayrıntılı olarak ele alındıktan sonra, 1946 yasasını yürürlükten kaldıran 20 Haziran 1973 tarihli 1750 sayılı yasa çıkarılıncaya değin yaşanan gelişmeler üzerinde durulacaktır.(R.G., 7.7.1973, S: 14587)

2. 1946 YASASI-ÖZERK ÜNİVERSİTE

Çok partili dizgeye geçişin yaşandığı yıllarda “üniversite” konusunun da yeniden ele alınması gerektiği konuşulmaya başlanmıştı. Toplumun değişen koşulları, üniversite ve fakültelerin artması, yeni bir düzenlemeyi haklı kılan gerekçelerdi. (Akın, 1998: 31) Ülkenin siyasal koşullarından üniversitenin etkilenmemesi düşünülemezdi. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, CHP Meclis Grup Başkanlığına “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önergeyi sundular. Önerge, dünyada hızla esen demokrasi rüzgarlarına Türkiye'nin yabancı kalamayacağını belirtiyor ve o zaman tek parti konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti içindeki herkesin görüş ve düşüncelerine açık olması gerektiğini vurguluyordu. (Koçak, 1990: 137) Demokrasi ve siyasal liberalleşme isteklerinin yer aldığı bu önerenin Türkiye'nin çok partili

¹ Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 40. yıldönümünde yayımlanan Lima Bildirgesi'nde özerklik, "yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma ve diğer etkinlikleriyle ilgili politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısında bağımsız olmaları" biçiminde tanımlanmıştır. (TED, 1992: 86-90)

siyasal dizgeye geçişinde önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Savaş sonunda faşizmin ağır bir yenilgiye uğraması, Sovyetler Birliği'nin toprak ve üs talepleri, ülkeyi yönetenleri çok partili dizgeye geçme konusunda kamçılayan gelişmelerdi. Üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik veren kanunun çıkarılması, CHP'nin o dönemde muhalefeti susturmaya yönelik yürüttüğü yumuşama politikasının sonuçlarından biridir. (Timur, 1994: 53) Basın suçlularının bağışlanması, sınıf esasına göre dernekler kurulabileceğinin kabulü, bizzat İnönü'nün isteğiyle İnönü'nün "değişmez başkan" sıfatının kaldırılması, CHP'nin liberal uygulamalarından bazılarını teşkil etmektedir. Bütün bu gelişmelerin yüksek öğretim alanına, üniversite özerkliğinin kabul edilmesi biçiminde yansması kaçınılmazdı. Ancak üniversitenin özerkliğini kazanmasını, yalnızca ülkedeki siyasal gelişmelerle açıklamaya çalışmak eksik olur. 1940'lı yılların başından itibaren bu konuda çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Hükümet Ankara Üniversitesi'nin kuruluşuna yönelik çalışmalara başlamıştı. Hatta bu bağlamda yedi ülkenin üniversite yasaları incelenmiş ve çeşitli hukukçulardan görüş alınmıştı.(Korkut, 1983: 322)

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu bir raporda, üniversitenin yönetsel özerkliğinin sağlanarak açmalı olanaklarının artırılmasını önermektedir. Raporda ayrıca öğretim üyelerinin özlük haklarının iyileştirilmesi ve tam gün çalışma sisteminin getirilmesi de öneriliyordu.(Kısakürek, 1976: 20)

"Üniversiteler Kanunu" tasarısının gerekçesinde, Cumhuriyetten önceki dönemde tam olarak Batı'dakine benzer bir üniversite modeli oluşturamamanın temelinde üniversite öğretim üyeliği mesleğinin bir yasa ile düzenlenmemesi olduğu ileri sürülmüştür. Gerekçeye göre, üniversite öğretim üyeliği mesleği için de, devlet memurları hakkında konulmuş olan genel hükümlerin dışında, yargıçlar, dışişleri memurları, ilk ve orta öğretim öğretmenleri için yapıldığı gibi ayrı bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.(Hırş, 1950: 817-818) İstanbul Üniversitesi'nin ilk on yılında öğrenci sayısı üç kat artarken öğretim üyesi sayısının yalnızca % 17 oranında artması da üniversitelerde yenileşme ihtiyacını açıkça ortaya koyuyordu.(Kısakürek, 1976: 20)

1946 yılına gelindiğinde üniversiteye özerkliğinin verilmesi gerektiği konusunda görüş birliği oluşmuştu. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı, üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona yasa tasarısı hazırlattı. Sıddık Sami Onar'ın başkanlık ettiği komisyonun hazırladığı yasa tasarısının adı "Üniversitelerin, Fakültelerin ve Bunlara Bağlı Diğer Kurumların Özerklikleri Üzerine Kanun Tasarısı" idi. 1946 yılının Şubat ayında tamamlanan bu tasarının bir bölümü aşağıya alınmıştır:

"Medeni dünyada üniversitelerin yönetim biçimleri için genel bir sistem olmamak ve değişik ülkelerin üniversitelerinin yönetimleri tarihi, milli, ekonomik hatta dini ve mezhebi nedenlerden dolayı farklı şekiller göstermekle birlikte aralarında büyük benzerlikler ve ortak temeller vardır.

Bu ortak temellerden en önemlisi, üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve akçalı özerklikleri olması; öğretim üyelerini ve organlarını seçmek yetkisine sahip bulunmasıdır. Üniversite ve fakültelerin diğer yönetim kurumlarına benzemeyen bir yapıda olmaları dolayısıyla yönetimlerinin ayrı bir görgü ve uzmanlığa ihtiyaç göstermesi; öğretim üyelerinin, işlerini en yakından tanıyan uzmanlardan bulunması; üniversite ve fakültelerin diğer yönetim teşkilatının dışında, özerklikleri ve tüzel kişilikleri olan ve Milli Eğitim Bakanı'na doğrudan doğruya bağlı bulunan ayrı bir yönetime ve ayrı bir bütçeye malik bulunmalarını gerektirmiştir. Böylece görev ve sorumluluk bütün üniversite öğretim üyeleri arasında yayılmış olacak ve türlü bilgi ve uzmanlığa dayanan bu işin ağır sorumluluğu Rektörlüğün ve Bakanlığın üzerinden kalkarak daha geniş ve kuvvetli bir temele dayandırılmış ve işlerde çabukluk ve uzmanlık sağlanmış olacaktır. Bütün dünyaca kabul edilmiş olan bu sistem, üniversite içindeki türlü işlerin ayrı bir bilgi ve uzmanlığı gerektirmesinin ve bu işlerin başında bulunanların işlerinin gerektirdiği şeyleri merkezden daha iyi yapabilecek bir durumda olmalarının sonucudur. Üniversiteler ancak kendilerini oluşturan bir çok üniteler halinde ve her ünite kendi içinde kurulacak kurullar ve bunların seçtikleri başkanlar tarafından yönetilmek lazım gelir. Üniversite öğretim üyeleri için araştırma ve öğretim nasıl bir görev ise, kendi kurulunu kendisinin yönetmesi de aynı şekilde bir görevdir. Bütün medeni dünyanın kabul ettiği sistem budur ve üniversiteler ancak böyle bir yönetim şekliyle gelişmişlerdir".(Hırş, 1950: 769-785)

Bu tasarı daha sonra Talim ve Terbiye Dairesi'nce üzerinde bazı değişiklikler yapılarak "Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte ve Kurumların Özerklikleri ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanun Tasarısı" (Hırş, 1950: 789-805) adı altında TBMM'ye sevk edilmiş ve 13 Haziran 1946 tarihinde "Üniversiteler Kanunu" adıyla yasalaştırılmıştır. (3. Tertip Düstur, C. 27: 1323-1343; R.G., 18.6.1946, S: 6336)

81 maddelik yasanın görüşülmesi üç birleşim sürmüştür. Yasa, 455 üyenin 327'sinin oylarıyla kabul edilmiştir. 127 milletvekili oylamaya katılmamıştır. (TBMM Tutanak D., C. 24: 146-240)

Yasanın 1. maddesine göre üniversiteler, fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş, özerkliği ve tüzel kişiliği olan, yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Aynı madde fakültelerin de özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Halen yürürlükte olan 2547 sayılı yasanın fakülte tüzel kişilik tanımadığı anımsanırsa 1946 yasanın dönemine göre ilerici yönü daha iyi anlaşılabilir. 3. madde üniversitelerin görevlerine, 4-8. maddeler fakülte organlarına ayrılmıştır. Fakültelerin organları, Genel Kurul, Profesörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Dekan'dır. 9-12. maddelerde belirtilen üniversite organları ise, Senato, Üniversite Yönetim Kurulu ve Rektör olarak sayılmıştır. Yasa, Milli Eğitim Bakanı'nı üniversitelerin ve Üniversitelerarası Kurul' un başı olarak kabul etmiştir. Yasanın Meclis'te görüşülmesi sırasında bu durumun özerkliğe aykırı olduğu iddiasında bulunan Hikmet Bayur'a, Milli Eğitim Bakanı H. Ali Yücel "Eğer Milli Eğitim Bakanı'nı tamamen dışarıda bırakırsanız adamdan bir şey

sormaya Meclis'in hakkı olmaz" şeklinde yanıt vermiştir.(TBMM Tutanak D., C.24: 175) Yasada üniversite öğretim üyeleri, doçentler, profesörler ve ordinaryüs profesörler olarak, öğretim yardımcıları ise, öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar, tercümciler ve asistanlar olarak sayılmıştır. Asistanlar, bir yıl ya da iki yıl süren adaylıktan sonra asilliklerinin onandığı tarihten itibaren üç yıl içerisinde doktoralarını ya da sanatta yeterliklerini veremezlerse üniversiteyle ilişkileri kesilecektir. (md. 38) 30. maddeye göre üniversite öğretim üyeleri, haftada 8 saatten fazla olmamak, üniversitedeki görevlerini aksatmamak, mesleklerine, bilim ve uzmanlıklarına uygun olmak koşuluyla üniversite dışında çalışabilirler. Yasanın 41-44. maddeleri memurlar ve hizmetlilere, 45-51. maddeleri ise disiplin işlerine ayrılmıştır. 53. maddeye göre üniversitelerin katma bütçe ile yönetileceği hükme bağlanmıştır. Yasanın bütün ilericilik hükümleri yanında 7. maddede geçen, öğrencilerin öğrencilikten çıkarılma, disiplin ve sınavlara ilişkin işlemlerinin Fakülte Yönetim Kurulu'nca inceleneceği, çıkarılma kararlarına karşı beş gün içinde Senato'ya itiraz edilebileceği, itiraz üzerine Senato'nun vereceği karara karşı başka hiç bir merciye başvurulamayacağı biçimindeki hüküm, öğrencilere yargı yolunu kapattığı için geri telakki edilebilir. Yasanın Meclis'te görüşülmesi sırasında pek çok milletvekili bunu normal kabul etmişlerdir. Örneğin Ağustos 1946'da Recep Peker Kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilecek olan R. Şemsettin Sırrer meclis kürsüsünden "Hocalarının senin için verdikleri notları beğenmezsen itiraz edebilirsin, önünde şu, bu merciler var tarzında onlara yol göstermek mahzurlu olur".(TBMM Tutanak D., C.24: 164) demiştir.

3. 1946 YASASININ YENİLİKLERİ

25 Mayıs 1946 tarihli Milli Eğitim Komisyonu Raporunda 1946 yasının amacı "üniversite hocalarının yetişme, seçilme ve yükselme şartlarını belli esaslara bağlamak, bu suretle üniversite öğretim mesleğini kanun temeli üzerine kurmak ve böylece daha çabuk gelişmelerini sağlamak" biçiminde ifade edilmiştir. (Hırş, 1950: 838-842) 1946 yasının getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

-1933 yasasıyla yönetsel özerkliği elinden alınan üniversiteye özerkliği ve tüzel kişiliği geri verilmiştir. Milli Eğitim Bakanı'nın üniversitelerin başı olduğuna ilişkin hüküm korunmuş ise de 14. maddede "Üniversitelerce Milli Eğitim Bakanı'nın onayına sunulan kararlar en çok üç ay içinde onanır. Bu süre içinde onanmayan veyahut Üniversitelerarası Kurula gönderilmeyen kararlar onanmış sayılır" denilmesi hükümet denetiminin sembolik olduğunu göstermektedir. 27 Ekim 1960 tarih ve 115 sayılı yasayla söz konusu sembolik yetkiler bile Milli Eğitim Bakanı'nın elinden alınacak ve üniversiteler tam bir özerkliğe kavuşturulacaktır.

-1933 yasası yalnızca İstanbul Üniversitesi'nin işleyişini düzenlemiştir. Oysa 1946 yasası İstanbul Üniversitesiyle birlikte daha önce

kurulan İTÜ'yü ve aynı yasayla kurulan Ankara Üniversitesi'ni kapsamı içine almıştır².

-1933 yasasında üniversitenin bile özerkliği yokken bu yasayla fakültelerin özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip kılınmaları önemli bir yeniliktir (m.1).

-1946 yasası üniversitelerin görevlerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir (m.3) Bu görevlerden bazıları şunlardır:

Öğrencilerini bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar ve yükseköğretime dayanan mesleklerle türlü bilim ve uzmanlık kolları için iyi hazırlanmış bilgi ve deney sahibi elemanlar, Türk devriminin ülkelerine bağlı ve milli karakter sahibi yurttaşlar olarak yetiştirmek,

Memleketi ilgilendirenler başta olmak üzere bütün bilimsel ve teknik meseleleri çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalar yapmak, bu çalışmalarda ilgili milli bilim ve araştırma kurumları ile yabancı veya uluslararası benzer kurumlarla işbirliği etmek,

Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazı ile halka yaymak.

-1933 yasası, üniversitenin yönetiminde kişilere yetki veren bir sistemi öngörüyordu. Oysa 1946 yasasında yetkilerin kurullara kaydırıldığı görülür. Yasa her fakültede "Profesörler Kurulu" adıyla bir kurul oluşturulacağını belirtmiş ve kurulu önemli yetkilerle donatmıştır (m.6). Fakültelerde kürsü ve enstitülerin kurulması, kaldırılması ya da birleştirilmesi hakkındaki önerileri yapmaya profesörler kurulu yetkili kılınmıştır. Ayrıca fakültenin bütçe işleri, seçimler, özel kanun ve tüzüklerle fakülteye verilmiş olan ya da fakülte yönetim kurulunca gönderilen işler profesörler kurulunda görüşülüp karara bağlanacaktı. Fakülte Genel Kurulu'na da fakültelerin akademik çalışmalarını ilgilendiren hususlar hakkında karar verme yetkisi tanınması, programlar ve öğretim açısından dış denetim yerine iç denetime işlerlik kazandırılmak istendiğini göstermektedir (m.5).

-Üniversitelerarası Kurul, ilk kez 1946 yasasıyla oluşturuldu (m.13). Kurul, Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında her üniversitenin rektör ve dekanlarıyla üniversitelerin birer temsilcisinden oluşuyordu. Kurulun görevleri kanunda sayılmamıştır. Kurul kanun gereğince kendisine verilen işleri kesin karara bağlamakla yükümlü kılınmıştır. Doçentlik jürilerini saptama ve yabancı ülkelere alınmış doçentlik unvanlarının denkliğini onama görevi bunlardandır.

² 1946 yasası hazırlanırken ülkede iki üniversite vardı: Birisi İstanbul Üniversitesi, diğeri de 12 Temmuz 1944 tarih ve 4619 sayılı yasayla İstanbul Teknik Üniversitesi adını alan ve bünyesinde İnşaat, Mimarlık, Elektrik ve Makine Fakültelerini barındıran ülkemizin ilk teknik üniversitesi. 1946 yasası, 4619 sayılı yasayı kaldırarak İTÜ'yü kapsamı içine aldı. 1946 yasası ile Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya, Fen ve Tıp Fakültelerinden oluşan Ankara Üniversitesi de kurulduğuna göre, Türkiye 1946'da üç üniversiteye kavuşmuş oluyordu.

-Yeni yasayla başlarında ordinaryüs profesörlerin bulunduğu kürsüler oluşturuldu (m.26).

-1933 yasasında doçent olmak için lisans mezunu olmak yeterli sayılırken,1946 yasası, doçent olabilmek için doktor unvanını ya da tıpta uzman yetkisini aldıktan sonra kendi bilim veya meslek kolu ile ilgili bir işte en az iki yıl eylemli olarak çalışmış olma koşulunu arıyordu.

-Asistanların yanında öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar ve tercümciler de üniversite öğretim yardımcılarında sayılmıştır (m.33).

-Üniversitenin disiplin işleri ayrıntılı olarak düzenlenmiş (m.45-51), üniversitelerin gelir kaynakları tek tek sayılmıştır (m.54).

4. 1946 REFORMUNUN UYGULAMASI

1946 yasasının çok partili hayata geçilmesine paralel biçimde CHP hükümeti tarafından liberalleşme adımlarından biri olarak çıkarıldığını belirtmiştik. Ancak yasanın çıkarılmasının ardından gelen yıllar çok partili hayatın başlangıç yılları olduğu kadar, Türkiye’de Sovyet tehdidinin etkisiyle anti-komünist kampanyaların da başlatıldığı yıllardır. 4 Aralık 1945’te Tan Matbaası’nın tahrip edilmesiyle başlatılabilecek olan bu dönemde 1946 sonunda sosyalist ve sol çizgide olan bütün parti, sendika ve dergiler sıkıyönetimce kapatılmıştır. Ardından bunun devamı mahiyetinde olarak üniversite de bu anti-komünist kampanyadan nasibini almıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki (DTCF) solcu olarak bilinen Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran 1948 yılında önce üniversiteden uzaklaştırıldılar³. Aynı yılın içinde TBMM de sözkonusu öğretim üyelerinin kadrolarının kaldırılmasına karar verdi (Çetik, 1997: 199-200). Bu öğretim üyeleri başlattıkları hukuk savaşını kazanmış olsalar da yurt dışına çıkarak araştırmalarını orada sürdürmüşlerdir. Yani 1933’te Hitler’in zulmünden kaçan Yahudi bilim adamlarına kucak açan Türkiye, bu kez tam tersi biçimde elindeki değerli bilim adamlarını kaçırma durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

4.1. DP’nin Üniversiteye Bakışı

DP iktidara geldikten sonra yeni üniversitelerin kurulması yönündeki girişimlerin hızlandığı görülmektedir. Yükseköğretim çağındaki nüfusun artması ve siyasi düşünceler bunda önemli rol oynamıştır. Dönemin iktidarı bu üniversitelerin bölgesel ihtiyaçlara yanıt vermek üzere kurulduğu gerekçesinin ardına sığınmıştır. (Özbay, 1990: 119) Ancak 1950-1960 arası dönemde açılan üniversitelerin hepsi de 1946 yasasına tabi olmayan,

³ Esasen bu öğretim üyelerine yönelik saldırı yeni de değildir. 4 Aralık 1945’teki “Tan Olayı”ndan sonra bu öğretim üyeleri, Bakanlık emriyle açığa alınmış ancak Danıştay bu işlemi bozarak anılan öğretim üyelerinin görevlerine dönmelerine karar vermişti. (Berkes, 1997: 357)

yöneticilerinin Milli Eğitim Bakanı'nca atandığı üniversitelerdir. Bu durum, DP'nin özerk üniversitelerden duyduğu rahatsızlık sonucu, kendi denetimi altında bulunan alternatif kurumlar yaratma çabası olarak değerlendirilebilir. (Tekeli, 1980: 101) Ayrıca, 1954'te Milli Eğitim Bakanı'na, senatonun teklifi üzerine öğretim üyelerini bakanlık emrine alma yetkisinin tanınması, özerkliğin zedelemesi demektir. (Tekeli, 1980: 102) Onar'a göre, "Bakanlar ve politikacılar ceplerindeki iki satırlık kanundan, ellerindeki kendi anladıkları manada siyasi kuvvetten söz ederek üniversite ve ilim özgürlüğünü, akademik kariyer mensuplarının fikir hürriyetlerini tehdit ediyorlardı; hatta profesörleri Bakanlık emrine alacak kanun değişiklikleri yapılarak bu teminat fiilen ihlal edildi ve profesörler derslerinden, ilmi nutuk ve beyanatlarından dolayı keyfi ve takdiri olarak Bakanlık emrine alınmaya başlandı. Üniversitelere ve öğretim üyelerine karşı yöneltilen bu tecavüz 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar devam etti". (Onar, 1966: 874)

DP iktidarı 1946 yasının getirdiği özgürlüğü fazla bularak üniversite özerkliğini tirpanlamıştır. 1954 tarih ve 6435 sayılı "Teşkilat Emrine Alma Kanunu" ile Milli Eğitim Bakanı'na üniversite öğretim üyelerini bakanlık emrine alma yetkisinin tanınmış olmasıdır. Bu durumun 4936 sayılı yasının getirdiği özerkliği geniş ölçüde zedelediği ortadadır. 6435 sayılı kanun, diğer memurların tayinlerindeki usüle göre teşkilat emrine alınabileceklerini ifade ederken, üniversite öğretim üyelerinin tayinlerindeki usüle bakılmaksızın teşkilat emrine alınmasını mümkün kılmaktaydı. Böylece üniversite mensupları diğer memurlardan ayrılarak güvencesiz duruma getirilmişti. S.B.F. Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1956-57 ders yılını açış konuşmasında, fakülteye mensup bir doçentin profesörlüğünün bir buçuk yıl önce Senato tarafından kabul edildiği halde hükümetçe onaylanmamış olduğunu belirtmesi ve öğrencilere yönelik "kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevverler olmayınız" sözleri, bakanlık emrine alınmasına gerekçe yapılmıştır. (Güneş, Tarihsiz: 15) Ancak asıl nedenin Feyzioğlu'nun Forum dergisindeki yazıları olduğu bilinmektedir. Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması üzerine S.B.F. öğrencileri dekanlarına yapılan haksız muameleyi protesto ederek derslere girmemişler, olayı kınayan bir yazısından dolayı Doç. Muammer Aksoy polis tarafından sorguya çekilmiştir. (Güneş, tarihsiz: 29) "Feyzioğlu Hadisesi" üzerine Doç. Aydın Yalçın, Doç. Muammer Aksoy, Doç. Münici Kapanı ile asistanlar Şerif Mardin ve Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa etmişlerdir. (Güneş, Tarihsiz: 61-67) Olay yalnızca üniversite çevresinden değil, siyasilerden köşe yazarlarına kadar geniş bir kesimden tepki görmüştür.

4.2. 27 Mayıs'ın Üniversiteye Bakışı- 114 ve 115 Sayılı Yasalar

DP uyguladığı politikalarla kısa zamanda yönetici zümrenin güvenini ve desteğini kaybetmiştir. DP'nin başarısını sağlayan burjuvazi-bürokrasi ortaklığındaki denge bürokrasinin aleyhine bozulunca 27 Mayıs'a giden süreç başlamıştır. DP, iktidarının son yıllarında özellikle üniversitelere, sendikalara ve basına yönelik büyük bir baskı ve sindirme kampanyası

başlatmıştır. Bunlara CHP'nin etkin muhalefeti de eklenince 27 Mayıs 1960 askeri darbesi kaçınılmaz olmuştur.

27 Mayıs askeri darbesini, sonraki askeri darbelerden ayıran noktalardan biri de üniversitenin desteğini arkasına almış olmasıdır. Ancak darbeden bir kaç ay sonra Milli Birlik Komitesi'nin çıkardığı 114 sayılı yasa, tarihe "147'likler" diye geçecek olan üniversiteden 147 öğretim üyesinin tasfiyesini öngörüyordu. 27 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi "üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair" 114 sayılı yasayı çıkardı. (R.G., 28.10.1960, S: 10641) Yasanın birinci maddesi 147 öğretim üyesi ve yardımcısını görevlerinden uzaklaştırıyor ve beşinci maddesi de bu üniversite mensuplarını bir daha üniversite öğretim üyesi ve yardımcısı olmak hakkından yoksun bırakıyordu. (Kaynar, 1963: 1) 147 öğretim üyesi ve yardımcısının üniversiteden çıkarılması büyük tepkilere neden olmuştur. Çoğu kendi bilim alanlarında uzman kişilerin öğretim üyeliğinden uzaklaştırılması önemli ölçüde öğretim üyesi açığı yaratmış ve üniversitenin öğretim ve araştırma etkinliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. (Kısakürek, 1976: 28-29) 114 sayılı yasanın yarattığı huzursuzluk ve tepkiler sonucu, iki yıl sonra 43 sayılı yasayla öğretim üyelerinin görevlerine dönmelerine olanak sağlanarak yapılan yanlışlıktan dönülmüştür.

27 Ekim 1960'ta çıkarılan bir diğer yasa da 115 sayılı yasadır (R.G., 28.10.1960, S: 10641). 115 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerindeki yetkileri tamamen kaldırılmıştır. Milli Eğitim Bakanı'nın Üniversitelerarası Kurulun başı olması durumuna da son verilmiştir (m.13). Ayrıca üniversiteyi ilgilendiren yönetmelikler daha önce Milli Eğitim Bakanı'nın onayından sonra yürürlüğe girerken yeni düzenlemeyle Milli Eğitim Bakanı devreden çıkarılarak yönetmeliklerin yürürlüğe girmesi için senatonun onayı yeterli sayılmıştır (m.10). 1946 yasının 14. maddesinin yeni biçimi şöyledir:

"Üniversitelerin hükümetle teması, senatolarca ve Üniversitelerarası Kurulca verilecek kararların Milli Eğitim Bakanı'na bildirilmesiyle sağlanır. Bakanın bu kararları onama veya ret hususunda bir yetkisi yoktur. Ancak uygun bulmadığı kararları yeniden incelenmek üzere senatoya veya Üniversitelerarası Kurula 15 gün içinde geri gönderebilir. Senato ve Üniversitelerarası Kurul bir ay içinde aynı konu üzerinde alacağı kararı Milli Eğitim Bakanı'na bildirir. Bu karar ilgililerin yetkili yargı mercilerine başvurmak hususundaki hakları saklı kalmak üzere kesindir."

115 sayılı yasa 1946 yasının 38 maddesinde değişiklik yapmıştır. Üniversitenin görevlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Üniversite öğretim üyeleri 4936 sayılı yasada ordinaryüs profesörler, profesörler ve doçentler olarak belirtilmişken yeni değişiklik üniversite öğretim üyelerinin profesörler ve doçentlerden oluşacağını öngörmüştür. Ordinaryüs profesörlük kaldırılmıştır (m.15). Ancak önceden kazanılmış unvanlar saklı tutulmuştur (Ek m.1). Yeni değişiklikle doçent olmak için doktor unvanını ve tıpta uzman

yetkisini aldıktan sonra kendi bilim ya da meslek kolu ile ilgili bir işte eylemli olarak çalışılması gereken en az süre iki yıldan dört yıla çıkarılmıştır (m.18). Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının disiplin işlerinde önceden yalnızca senato yetkiliyken yeni değişiklikle bu yetkiye rektör ve dekan da ortak olmuştur (m.45).

4.3. 1961 Anayasası'nda Üniversite

Üniversiteler ilk kez 1961 Anayasası'yla anayasal statüye kavuşturulmuştur. Anayasanın 120. maddesi üniversite konusuna ayrılmıştır:

“Üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir; kanuna göre kurulmuş devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarınc denetlenmesi bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.”

Üniversite özerkliğini güvence altına alma bakımından en yerinde hükümler koyan Anayasa, 1961 Anayasası olmuştur. Bundan sonraki Anayasalar, Anayasada 1971 değişikliği ve 1982 Anayasası, üniversite özerkliğini giderek daraltmışlar ve hatta yok etmişlerdir.

4.4. Dönemin Üniversiteleri

1946 Yasasının yürürlükte olduğu dönemde altı yeni üniversite açılmıştır. Bunlar, 20 Mayıs 1955 tarih ve 6594 sayılı yasayla kurulan Karadeniz Teknik Üniversitesi, 27 Mayıs 1955'te 6595 sayılı yasayla kurulan Ege Üniversitesi, 31 Mayıs 1957 tarih ve 6990 sayılı yasayla kurulan Atatürk Üniversitesi, 4 Haziran 1959 tarih ve 7307 sayılı yasayla kurulan Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 4 Temmuz 1967 tarih ve 892 sayılı yasayla kurulan Hacettepe Üniversitesi ve 9 Eylül 1971 tarih ve 1487 sayılı yasayla kurulan Boğaziçi Üniversitesidir (Okyar, 1970: 50-53). Bu üniversitelerle birlikte ülkedeki toplam üniversite sayısı dokuza yükselmiştir.

5. SONUÇ

1946 Üniversite Reformu, 1933 Reformundan sonra Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ikinci üniversite reformudur. Şimdiye dek çıkarılan üniversite yasalarının bir özelliği, genellikle olağanüstü dönemleri izleyen yıllarda yapılmış olmalarıdır. 1924'te darülfünuna tüzel kişilik tanıyan yasa, Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra çıkarılmıştır. 1933 reformu, Atatürk devrimleri çerçevesinde ele alınabilecek gecikmiş bir reformdur. 1946 yasasının çok partili siyasal dizgeye geçiş yıllarına denk delmesi, kesinlikle rastlantı değildir. 115 sayılı yasa, 27 Mayıs askeri darbesinden beş ay sonra çıkarılmıştır. 1973 yasası 12 Mart muhtırasının izlerini taşımaktadır. En son çıkarılan 2547 sayılı yasa da bilindiği gibi 12 Eylül'ün armağanıdır.

1933 ve 1946 yasalarında üniversitelerin işlevlerini etkileyebilecek hususlara birinci planda yer verilmediği görülmektedir. Oysa, üniversitelerin eğitim-öğretim standartlarının yükseltilmesi, öğrenci-öğretim üyesi ilişkisinin geliştirilmesi, klinik, laboratuvar ve seminer çalışmalarının daha etkin hale getirilmesi gibi konulara yasalarda ağırlık verilmesi gerekirdi. Ayrıca yasalarda üniversitelerin kitaplık sorunu ve bu sorunun çözümüyle ilgili herhangi bir düzenleme getirilmemiş olması önemli bir eksikliklerdir.

1933 yasası kişilerin, 1946 yasası ise, kurulların ön plana çıktığı yasalar olmuştur. Bu durum, anılan yasalarda üniversitenin yönetim yapısı düzenlenirken, kurulların ve kişilerin ele alınış sıralamasında bile kendini göstermektedir. 1933 yasasında atamayla belirlenen tek kişilik organlar yani rektör ve dekanlar, 1946 yasasında ise üniversite senatoları ve fakülte kurulları daha etkin durumda olmuşlardır. Rektör ve dekanlar, atamayla belirlendikleri durumlarda, öğretim üyeleri tarafından seçildikleri durumlara göre, daha çok yetkiyi ellerinde tutmuşlardır. Özerk yasalar daha uzun ömürlü olmuş ve üniversite çevresince daha çok sahiplenilmiştir. Olması gereken, yetkilerin kurullarda toplanması ve rektörün, seçimle de gelse atamayla da belirlense, görevinin, üniversiteyi temsil etmek ve kurulların kararlarının uygulayıcısı olmaktan öteye geçmemesidir.

1946 üniversite reformuyla, üniversitelerin zaten var olan bilimsel özerkliğine ek olarak yönetsel özerkliğe de sahip olmaları amaçlanmış ve akçalı olanakları artırılmıştır. Demokrat Parti'nin üniversitelere yönelik politikaları ve üniversitelerin özerkliğini budama çabaları, 27 Mayıs yönetiminin üniversite özerkliğini daha da artırmasıyla sonuçlanmıştır. Üniversiteler ilk kez 1961 Anayasasıyla anayasal konuma kavuşturulmuştur. Bu dönemde mevcut üç üniversiteye altı yeni üniversite eklenmesiyle toplam üniversite sayısı dokuza ulaşmıştır.

Bugüne dek çıkarılan üniversite yasaları içinde en özerk olanının 1946 yasası olduğu söylenebilir. Yasanın çıkarılmasının çok partili dizgeye geçişle çakışması kesinlikle rastlantı değildir. Yasa, kurulları ön plana çıkarmış, programlar ve öğretim açısından dış denetim yerine iç denetime işlerlik kazandırmak istemiştir.

KAYNAKÇA

1. Akın, Fehmi (1998), **1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite Düzenleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Berkes, Niyazi (1997), **Unutulan Yıllar** (Yay. Haz. Ruşen Sezer), İletişim Yay., İstanbul.
3. Çetık, Mete (1997), "Dil-Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık", **Tarih ve Toplum**, Nisan 1997, Sayı 160.
4. Güneş, Turan (tarihsiz), **S.B.F. Hadisesi ve İlim Hürriyeti**, Yıldız Matbaası, Ankara.
5. Hirş, Ernst (1950), **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, C.2, A.Ü. Yay., No.23, İstanbul.
6. Kaynar, Reşat (1963), **Üniversiteye Darbe "147'ler Mücadelesi"**, İstanbul.
7. Kısakürek, Mehmet A. (1976), **Üniversitelerimizde Yenileşme "Programlar ve Öğretim Açısından"**, A. Ü. Eğitim Fak. Yay., No.54, Ankara.
8. Koçak, Cemil (1990), "Siyasal Tarih (1923-1950)", Sina Akşin (Ed.), **Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yay., İstanbul.
9. Korkut, Hüseyin (1983), "Üniversiteler", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
10. Lauwerys, Joseph A., Fatma Varış, Kenneth Neff (1971), **Mukayeseli Eğitim**, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., No:13, Ankara.
11. Okyar, Osman (1970) "Türkiye'de Yeni Üniversitelerin Kurulması", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.2, S.2.
12. Onar, Sıddık Sami (1966), **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.2, 3.Bası, İstanbul.
13. Özbay, Ferhunde (1990), "Üniversite Çevresi", **Yüksek Öğretimde Sorunlar ve Çözümler**, Cem Yay., İstanbul.
14. TED (1992), **Yükseköğretimde Nasıl Bir Yasa**, TED Yay., Ankara.
15. Tekeli, İlhan (1980), **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, Mimarlar Odası Yay., Ankara.
16. Timur, Taner (1994), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul.
17. **TBMM Tutanak Dergisi**, C. 24.
18. **Resmi Gazete**
19. **3. Tertip Düstur**, C. 27.